

Enlige mødre i Danmark og Sverige

Mellem offentlig og privat velfærd

THERESE HALSKOV

Enlige mødre med behov for social bistand har fået deres levekår stærkt forringede i det sidste årti. I såvel Danmark som Sverige er enlige mødre blandt de grupper, der i øget omfang søger støtte hos de frivillige sociale organisationer. I hvilke situationer tager mødrene kontakt til organisationerne, hvorledes kan organisationerne dække behovene, hvordan samarbejdes der med det offentlige? I artiklen trækkes ligheder og forskelle i Danmark og Sverige op både på det organisatoriske og på det socialpolitiske niveau.

Velfærdsstatens rolle som garant for og tilvejebringer af såvel generelle økonomiske som praktiske foranstaltninger er til stadig politisk debat i disse år. I forlængelse af den økonomiske krise har markante nedskæringer fundet sted i den offentlige sociale sektor både med hensyn til sociale kontantydelse og serviceydelser. Denne situation har ført til intensiveret diskussion af de frivillige so-

Therese Halskov er lektor ved Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet og Den sociale Højskole, København. Artiklen er udarbejdet i sammenhæng med det nordiske forskningsprojekt »State, Market and Civil Society«.

ciale organisationers rolle i det samlede sociale hjælpesystem.

Tyngdepunktet i denne artikel vil være de enlige mødre og deres kontakt til private sociale organisationer – men inden vil jeg give en kort beskrivelse af udviklingen i de socialpolitiske diskussioner omkring den frivillige sektor og den nyere frivillighedsforskning igennem de sidste ca. 15 år – i Danmark og Sverige. Udviklingen i de to lande har nogle fælles træk, men den er også præget af store forskelle – og tidsmæssigt er den kommet senere i Sverige.

Når jeg her bruger ordet private eller fri-

villige sociale organisationer, så gør jeg det ud fra den definition, som efterhånden er mest anvendt i nordiske forskningkredse : En frivillig *organisation* er kendetegnet ved at den:

- dannes ud fra fælles idéer eller interesser,
- har en vis organisatorisk form,
- kan etableres og opløses uden beslutning fra myndighed,
- bygger på frivillig tilslutning og personligt medlemskab i en eller anden form,
- kan have lønede og/eller frivilligt arbejdende *personer*,
- sigter ikke på økonomisk gevinst, dvs. er non-profit. (Skov Henriksen, 1995)

Flere frivillige organisationer modtager offentlig støtte. Men der er altså i denne sammenhæng ikke tale om *privatisering* af offentlig velfærdsproduktion, hvor der jo oftest arbejdes for privat gevinst/profit.

Træk ved udviklingen i Danmark og Sverige

I Danmark rettedes den politiske lyskaster allerede i begyndelsen af 80'erne på de frivillige sociale organisationer. Den økonomiske krise tog fart, politisk ønskedes nedskæringer i socialektoren – men i stedet voksede sektoren yderligere. Fra både venstre – og højrefløj kom der stærk kritik af den undertrykkende, umyndiggørende velfærdsstat. Samtidig styrkedes uroen og ængstelsen for at mindske den offentlige velfærdsstat ved den efterhånden mere udbredte information om det store private indslag i nogle EU landes sociale systemer og de mange veldædighedsforeninger der. Men alligevel var der tale om en ret stilfærdig, egentlig ikke klar

partipolitisk præget udvikling med en vis åbenhed for dialog.

Der dannedes i Danmark et samarbejdsorgan, Kontaktudvalget til det frivillige sociale arbejde, under Socialministeriet i 1983, med det formål at fremme det frivillige sociale arbejde, som en del af den samlede sociale indsats. Et udvalg, der efterhånden har fået en vis politisk slagkraft. Der etableredes et landsdækkende Center for frivilligt socialt arbejde i Odense med det formål at fremme og støtte udviklingen af det frivillige sociale arbejde gennem kundskabsindsamling, dokumentation, informations- og konsulentvirksomhed. Socialforskningsinstituttet iværksatte en række undersøgelser om omfang, opgaveløsninger, motiver osv. både af de frivillige organisationer – men også af de frivilligt arbejdende personer; – og på universitetsniveau – specielt på Ålborg Universitetscenter, kom forskningen tidligt i gang (Skov Henriksen (1995)).

Offentlige økonomiske puljer til de frivillige sociale organisationer nyoprettedes eller forøgedes kraftigt, utallige forsøg omfattende nye typer af konkrete »velfærd-mix« projekter blev påbegyndt med stærk betoning af lokal forankring i overensstemmelse med traditionen for en relativ stærk decentralisering af det offentlige system i Danmark. Også den nuværende socialdemokratiske socialminister, Karen Jespersen, er engageret i en styrkelse af de frivillige organisationers rolle, og i den nye danske sociallov *forpligtes* kommunerne nu til samarbejde med de frivillige organisationer.

Det skal dog understreges, at Danmark stadig er en offentlig velfærdsstat med et langt overvejende offentligt servicesystem. Men alligevel er der en tydelig indflydelse

fra den ovennævnte udvikling i Danmark, og dermed forskellighed i fht. til Sverige i dag. Een grund er som nævnt, at lyskasteren tidsmæssigt blev sat på de frivillige sociale organisationer som »supporters« til en trængt velfærdsstat tidligere i Danmark end i Sverige. I mange svenske kommuner er en diskussion om muligt samarbejde endnu ikke kommet på dagsordenen. En anden grund er en forskellig tradition med hensyn til decentralisering/centralisering med et som nævnt decentraliseret dansk system og med et langt stærkere centralt styret velfærdssystem i Sverige – og måske derfor også en forskel i den politiske diskussions instensitet, hvor konfrontationerne mellem fortalere og modstandere af velfærdsstatens samarbejde med de frivillige organisationer er stærkere i Sverige i dag end den generelt set overhovedet har været i Danmark.

I Sverige kom den første offentlige kortlægning og kundskabsoversigt om frivilligt socialt arbejde først i 1993 (Socialtjänst-kommittén (1993): Frivilligt socialt arbete), og derefter nærmest en explosion af rapporter, indtil nu mestendels fra Sköndalinstituttet (Forskningsoversigt 1997) men nu også fra flere universiteter. Senest er der i *Socialvetenskapligt Tidsskrift* nr. 2-3/1998 publiceret en række artikler i et temanummer om social frivillighed.

Den svenske forskning retter sig, ligesom forskningen i Danmark, mod flere niveauer. Der er dels analyser af de frivillige organisationers rolle i det overordnede samspil mellem stat, marked og civilsamfund (samfunds-niveaue), dels kortlægning af de frivillige organisationers formål, strukturer, aktiviteter og kapaciteter (organisations-niveaue) – og endelig undersøgelser af de fri-

villige personers motiver og indsatser (individ-niveaue) (Skov Henriksen (1995)).

Derimod er det niveau, som man kan kalde brugerniveaue, endnu kun sparsomt belyst. Billedet af hvilke mennesker, der søger støtte hos de private organisationer, hvorfor de kontakter de private organisationer, deres opfattelse af kvaliteten af den støtte de får eller måske ikke får – er ganske uklart og kun sparsomt udforsket i både Danmark og Sverige. Men brugerniveaue vil uden tvivl være vigtigt at få belyst for at forstå indholdet i og dynamikken mellem de tidligere tre ovenfor nævnte niveauer.

Forskerne er altså godt i gang med at udforske emnet, hvilket må ses som utrolig vigtigt, netop fordi emnet er ekstremt omgærdet med myter og fordomme, mangel på kundskaber og derudover i den svenske debat stærkt politiseret i forhold til de frivillige sociale organisationers rolle i dag og fremtidigt i forhold til det offentlige system.

Denne politisering af diskussionen i Sverige om de private sociale organisationers rolle idag kan i følge Svedberg (1996) karakteriseres ved : 1) Modstanderlinien – repræsenteret ved venstrefløjens og dele af socialdemokratiet med stærk uro for konsekvenser i form af en demontering af velfærdsstaten, 2) Tilskynderlinien – med bl. a. nyliberale ønsker om at lade de private og frivillige organisationer komme til, så den offentlige sociale sektors monopol brydes og mennesker får valgmuligheder, specielt nu, når det har vist sig at det offentlige system ikke kan klare opgaverne. Og så 3) Det tredje standpunkts linie – repræsenterende en bredt sammensat gruppe med såvel liberale, socialdemokrater og frivillighedssektorens egne repræsentanter, hvor udgangspunktet

er det offentlige garanti for borgernes velfærd, men med et komplement fra de frivillige organisationer.

Overordnet kan man beskrive diskussionen om frivilligheden i Sverige som præget af en intens debat mellem modstandere og tilskyndere – mens hovedaktørerne i den mere afdæmpede debat i Danmark hører til det tredje standpunkts fortalere.

Efter denne indledning vil jeg bevæge mig fra det overordnede niveau til de enlige mødres tilværelse og på brugerniveau fremlægge nogle erfaringer om en gruppe danske enlige mødres kontakt til nogle danske frivillige sociale organisationer. De forhold jeg vil trække frem og diskutere her er:

- hvilke livssituationer, problemtyper og behov bringer mødrene i kontakt med de frivillige sociale organisationer,
- hvilke frivillige organisationer har de enlige mødre kontakt med og
- hvilken støtte får mødrene og hvordan synes de om den.

Derefter vil jeg beskrive nogle erfaringer fra forskellige svenske frivillige organisationer og disse organisationers aktiviteter i forhold til enlige mødre i Sverige i dag og undersøge indhold og kontaktmønster. Afslutningsvis vil jeg trække ligheder og forskelle i udviklingen i Danmark og Sverige frem.

Baggrund for undersøgelsen

I et andet igangværende forskningsprojekt om sårbare enlige mødre og deres børn i Danmark¹ er hovedformålet at belyse hvilke materielle og personlige problemer, som en gruppe mødre med langvarig kontakt til det offentlige bistandssystem har og at vurdere

det offentlige systems agéren overfor mødrenes forskellige vanskeligheder. Og ikke mindst at belyse, hvorledes mødrenes levkår i bred forstand påvirker børnenes opvækst². Mødrene har alle været under forskellige sociale pres gennem længere tid, men der er dog ikke tale om kvinder med svære problemer som f.eks. misbrug, prostitution, alvorlige sindslidelser (Halskov (1999)).

I arbejdet med dette projekt har det været overraskende for os at høre mødrene berette om deres mange og for dem betydningsfulde kontakter til private sociale organisationer *ved siden af og ofte adskilt fra* deres kontakt til den offentlige sociale sektor, et emne som altså ikke på forhånd var for-

-
- 1 Projektet er et tværvideenskabeligt projekt med deltagelse af Valerie Polakow, Eastern Michigan University, USA, Per Schultz Jørgensen og Lise Thams, Danmarks Lærerhøjskole, og Therese Halskov, Center for forskning i socialt arbejde, København / Institutionen för Socialt Arbete, Umeå Universitet. Projektet støttes økonomisk af Socialministeriet, DK.
 - 2 I projektet indgår 20 mødre, der bor i eller lidt udenfor København, er i alderen fra 23 til 38 år, har fra 1-3 børn under 14 år. 5 har helt eller delvis udenlandsk baggrund. Kontakten til mødrene er overvejende etableret gennem private sociale hjælpeinstitutioner. I denne artikel vil der ikke blive skelnet mellem danske og udenlandske mødre. Problemerne for begge grupper er langt hen af samme karakter, men er klart alvorligere for de udenlandske enlige mødre. I projektets første fase i 1996-97 er der gennemført kvalitative interviews med mødrene – de fleste med opfølgende interviews. I projektets nuværende anden fase i 1997 – 98 er børnenes vilkår i fokus. Der er gennemført en række interviews med børnene, deres pædagoger og lærere samt foretaget observationer af børnene i deres daginstitutioner.

muleret i projektets mål, indhold og ramme. Disse beretninger har naturligvis skabt nysgerrighed, og på ovennævnte baggrund er projektet bag denne artikel om enlige mødre i spændingsfeltet mellem det offentlige system og de private sociale organisationer fremkommet.

For læsere, der i daglidagen måske er langt fra enlige mødres levekår, skal det påpeges, at enlige mødre i både Danmark og Sverige såvel som i andre vestlige lande er en af de grupper, der er blevet hårdest ramt af både arbejdsløshed og nedskæringer i den offentlige sektor. Omkring en tredjedel af både danske og svenske enlige mødre må søge bistandshjælp i løbet af et år, arbejdsløsheden er dobbelt så høj som for gifte mødre, og arbejdsløshedsrisikoen endnu større. Der er altså i såvel Danmark som Sverige tale om en gruppe af borgere som materielt set i dag er yderst trængte. (Eurostat 1997, Ingerslev et al. (1992), Socialstyrelsen (1997), Rubery et al. (1996), Björnberg (1997), Halskov (1994) Velfærdsprojektet 2/1996, samt Åberg, Strand, Nordenmark og Bolinder (1997)).

Hvilke frivillige organisationer har de 20 danske enlige mødre aktuelt eller tidligere kontakt til?

Alle de omhandlede organisationer virker for andre end egne medlemmer, dvs. sådanne som i litteraturen om frivillige organisationer ofte betegnes som »vi for dem«-organisationer. Dette i modsætning til organisationer, der først og fremmest virker for egne medlemmer, kaldet »vi for os«-organisationer. I alle de omtalte organisationer er der

lønnede og frivillige medarbejdere i forskelligt blandingsforhold.

Relationen og funktionen mellem de nedenfor nævnte frivillige organisationer og den offentlige sektor kan i forskellig udstrækning og i flere kombinationer karakteriseres gennem de betegnelser, som ofte anvendes i analyser af frivillige organisationer (Blennberger (1993)):

- avantgarde* (pionérarbejde eventuelt som forløber for offentlige indsatser),
- komplement* (parallel ressource eller extra velfærdsforstærker),
- alternativ* (særlig karakter eller variant, som adskiller den fra tilsvarende offentlig aktivitet),
- erstatte* (overtager udførelsen af en offentlig virksomhed, men oftest med det offentlige som garant).

I det følgende bringes et oversigtsbillede med stikord om de omhandlede organisationer:

- a.
 - *Røntofte krisecenter*. Selvejende institution. Beskyttende husly for kvinder og børn. Psykologisk og praktisk støtte. Daghøjskole, selvhjælpsgrupper, sociale aktiviteter.
 - *Boligfonden for enlige mødre og fædre*. Privat fond med organisation for boligangvisning (ejer og driver få egne ejendomme og lille kollegium). Rådgivning om boligmæssige, økonomiske, uddannelsesmæssige og personlige problemer. Mulighed for enkelte kontante tilskud (flytning og etablering) og naturalydelser (f.eks. ferieophol).
 - *Frelsens Hærs Krisecenter*. Selvejende institution. Beskyttende husly for

kvinder, børn og mænd. Rådgivning og praktisk støtte i krisesituationer.

b.

- *Mødrehjælpen af 1983*. Selvstændig organisation. Rådgivning (social, juridisk, psykologisk), personlig og praktisk støtte, socialt gruppearbejde, sociale aktiviteter, Café butikker, sommerferie-tilbud, driver krise/behandlingshjem.
- *SR-bistand*. Privat organisation. Rådgivning, selvhjælpsgruppe organisering, frivillighedscentral.
- *Røde Kors* – (i denne sammenhæng) genbrugsforretninger.
- *Frelsens Hærs* – (i denne sammenhæng) naturhjælp og genbrugsforretninger.
- *Børns Voksenvenner* – Privat organisation med etablering af ven/kontaktpersonforhold for børn med svage netværk til voksne.
- *Støtteforeningen for enlige forældre* – økonomisk bistand til enkeltstående udgifter.
- *Andre krisecentre*. – Beskyttende husly for kvinder og børn. Rådgivning, praktisk og personlig støtte.

De første 3 under a. er de organisationer, som fortrinsvis har skaffet kontakten til de 20 mødre i det førnævnte projekt om sårbare enlige mødre. De næste 7 under b. er organisationer, som mødrene uopfordret har fortalt om. Da mødrene ikke er udspurgt direkte og konsekvent om deres kontakter til frivillige organisationer, kan der være tale om flere end de ovenfor viste.

Livssituationer og behov bag kontakten til de private organisationer

Her vil der blive taget udgangspunkt i de fem hyppigst nævnte forhold, som mødrene har beskrevet: *økonomiske problemer, kampen for uddannelse, boligproblemer, udsættelse for psykisk eller fysisk vold og ønsket om et mere menneskeligt møde.*

Økonomiske problemer

For alle 20 mødre er der tale om en tilværelse gennem år på bistandhjælpsniveau (dog er en kvinde i fuldtids lavtlønsarbejde, hvilket dog ikke forandrer det økonomiske levestandardniveau). Derfor er der tale om en velkendt *økonomisk udslidningsproces* på det konkrete (og det psykiske) plan. Køleskabe, møbler, TV og cykler bryder efterhånden sammen, barnets seng bliver for lille etc. Men udover processen med udslidning gennem den økonomiske fattigdom sker der *mange dramatiske begivenheder i disse sårbare enlige mødres tilværelse*, som f.eks. kaotiske familiebrud, flugt fra et hjemland, familievold med flugt fra hjemmet her, pludselige dødsfald i den nære familie. Den slags begivenheder som alle følges af særlige økonomiske belastninger og som øjeblikkeligt får et anstrengt budget til at bryde sammen.

På bistanstkontoret gives afslag – i dag ofte med henvisning til ordlyden i både den gamle og den nye sociallov, om at der kun kan ydes ekstra støtte helt undtagelsesvis og kun til *ikke-forudsigelige* enkelt udgifter. Og ud fra systemets tankegang kan det forudsiges, at møbler og ting en dag bryder sammen, at barnet vokser sig større, at julen koster penge, at en graviditet senere vil

medføre behov for babylift og barnevogn, at det koster penge at flygte fra en voldelig mand etc...

Disse afslag får mødre til at stifte gæld, som det senere er næsten umuligt at komme ud af, og/eller at søge støtte hos de frivillige organisationer, ikke sjældent på opfordring af det offentlige sociale system.

I hvilket omfang kan de frivillige organisationer så afhjælpe disse økonomiske problemer? I forhold til behovene meget lidt. Nogle få kan give kontant økonomisk hjælp til enkelte udgifter, dog oftest indenfor en grænse på et par tusinde kroner. Men i en situation f.eks. med små børn og uden køleskab er hjælpen naturligvis af stor betydning. Julekurve med madvarer er også værdsatte som økonomisk støtte, men trængslen om at få dem er øget drastisk de senere år – så for eksempel den førnævnte enlige mor med lavtlønsarbejde kan i dag ikke få en julekurv, da mødre på bistandshjælp prioriteres af de frivillige organisationer. Muligheden for at købe tøj, køkkenudstyr og møbler gennem de private organisationers genbrugsforretninger er også af central betydning.

En anden lige så vigtig hjælp fra de frivillige organisationer er at være advokat/påtrykker i forhold til det offentlige og forhandle en aftale frem om måske at dele udgiften mellem det offentlige og den private organisation. Eller at være advokat/»buffer« i forhold til aggressive kreditorer og få forhandlet realistiske aftaler frem. Og ikke mindst at være almindelig økonomisk rådgiver og budgetlægningstræner for den enkelte enlige mor. Denne konkrete og forebyggende del af socialt arbejde er vist helt skåret væk i en socialforvaltnings aktiviteter i dag.

Af de førnævnte frivillige organisationer

er følgende direkte aktive i forhold til mødrenes økonomiske problemer, overvejende i rollen som komplement og alternativ i forhold til det offentlige: *Mødrehjælpen af 1983, Boligfonden for enlige mødre og fædre, Støtteforeningen for enlige forældre, krisecentre, Frelsens Hærs og Røde Kors genbrugsforretninger.*

Kampen for uddannelse

I forlængelse af økonomien er det naturligt at se på, hvor de enlige mødre i projektet henter støtte til at gennemføre uddannelse med henblik på at forbedre deres muligheder for selvforsørgelse. De 20 mødre har bortset fra en enkelt ingen uddannelse efter grundskole, men alle er bevidste om betydningen af uddannelse for at komme ind på eller fastholde en tilknytning til arbejdsmarkedet, selvom flere for tiden har for mange personlige pres på sig til at starte egentlige uddannelsesforløb.

At uddannelse er et af de bedste bolværk mod arbejdsløshed og et redskab til at komme fri af fattigdomsfælden på lavtlønsarbejdsmarkedet er forskningsmæssigt uhyre veldokumenteret (SOU 1996:56, Rubery m.fl. 1996). Og det har i mange år været en socialpolitisk tradition i Danmark at støtte enlige forsørgere over sociallovgivningen i uddannelsesmæssigt øjemed. (Den frivillige organisation, Mødrehjælpen af 1983, fik faktisk foranlediget, at socialministeriet udsendte et cirkulære til socialforvaltningerne i midten af 80'erne med påpegning af, at enlige forsørgere i særlig grad fortsat skulle støttes gennem uddannelse over bistandsloven). Desværre er der sket en voldsom stramning i kommunernes praksis med at yde uddannelsesstøtte – og når den bevilges er det

oftest til eet-årige basis år indenfor social – og sundhedsområdet, altså til et typisk kvindedomineret lavtlønsområde.

5 af de 20 mødre er i gang med egentlige uddannelsesforløb (3 i pædagogstudium, 1 i sygeplejerskeuddannelse, 1 i teknisk assistent uddannelse). De 3 i pædagoguddannelser får økonomisk uddannelsesstøtte over bistandsloven, mens de 2 andre mødre efter hårde og urimelige kampe har fået afslag og har valgt at starte på almindelige vilkår på Statens Uddannelsesstøtte, der jo ikke er reguleret for familiestørrelse og dermed for disse mødre medfører maximal låntagning i hele studietiden.

Hvilken rolle og funktion har de private organisationer i forhold til mødrenes uddannelsesaktiviteter? Egentlig forsørgelses-hjælp i form af uddannelsesstipendier er der stort set ingen af organisationerne, der har midler til. Men den økonomiske støtte til de ovenfor nævnte (for mødrene ikke-forudsigelige) enkeltudgifter, som afslås i socialforvaltningerne, er igen vigtig.

Men derudover er det atter advokat- og forhandlerfunktionen i forhold til socialforvaltningen, der er central – herunder ikke mindst hjælp til at anke afgørelser med afslag på uddannelsesstøtte. De private organisationer, som mødrene fortrinsvis har kontakt med omkring rådgivning og støtte under uddannelsesforløb, er: *Mødrehjælpen og Boligfonden for enlige mødre og fædre*.

I disse organisationer synes der ud fra mødrenes erfaringer at være en meget tydelig holdning til aktivt at opmuntre og støtte mødrenes uddannelsesønsker. Ligesom disse organisationer synes at have opbygget en solid og bred viden om de mange besværlig-

heder, der i særlig grad kan forekomme, når man er alene med et barn/børn og studerende, som f.eks. mangel på ro til lektie- og eksamenslæsning, pasning af sygt barn/børn, dårlig samvittighed overfor barnet, behov for afstressning i form af ferieophold etc.. Nogle organisationer giver støtte til babysitter og højt værdsatte ferieophold, men aller vigtigst for mødrene synes at være den vedvarende interesse og opmuntring fra organisationerne til at fortsætte uddannelsesaktiviteten i pressede perioder. *Boligfonden for enlige mødre og fædre*, har som en af mange aktiviteter, at drive et lille kollegium for ca. 12 enlige forsørgere under uddannelse. Her er der mulighed for at få en særlig opbakning til uddannelse både gennem organisationens professionelle socialrådgivere, men ikke mindst i hverdagslivet gennem samvær med og gensidig støtte i forhold til andre enlige forsørgere i en uddannelsessituation.

I forhold til mødrenes uddannelsesbehov må de frivillige organisationers indsats ifølge mødrenes erfaringer nærmest betegnes som avantgarde, men derudover også som alternativ og komplement.

Boligproblemer

At det i Danmark tæt på storbyerne er uhyre svært at skaffe sig en ordentlig bolig til en betalelig husleje er velkendt – og alle 20 mødre har da også på et eller andet tidspunkt haft alvorlige boligproblemer. I socialforvaltningerne er der i dag meget få muligheder for at fremskaffe lejligheder (de kommunale boliganvisninger er få, interesseforeninger som fagforeninger og pensionskasser har overtaget store dele af udlejnings-boligmarkedet, hvortil kun deres medlemmer har adgang etc.).

De frivillige sociale organisationer såsom krisecentrene skaffer de enlige mødre korterevarende husly i deciderede krisesituationer, andre som Mødrehjælpen og Boligfonden har derudover nogle lejligheder til midlertidige ophold – men ellers er det igen advokat – og påtrykkerrollen, der er betydningsfuld. Ikke kun i forhold til at rådgive om det temmelig uoverskuelige boligmarkedets eventuelle realistiske muligheder, boliglån og – tilskud, boligsikringsregler etc.. Men også til at være formidler/mediator overfor socialforvaltningen i en situation f. eks. som den, hvor en desperat mor selv havde flyttet fra en slumlejlighed til en ny lejlighed med sit konstant lungesyge barn. *Trods* socialforvaltningens afslag på økonomisk støtte med henvisning til det ulovlige i at forhøje sine boligudgifter, når man er på bistandshjælp. Den frivillige organisation betalte flytteudgifter og første måneds husleje, indtil socialforvaltningen var »formildet«.

Etableringshjælp i forbindelse med flytning til en anden bolig er i dag stærkt reduceret i kommunerne, selvom der er en vis spredning i beløbenes størrelse. De få tusinde kroner, der gives ialt, rækker slet ikke, og derfor bliver de frivillige organisationers kontante supplementer til f.eks. vandvarmere, køleskabe og komfurer varmt modtaget. Ligesom muligheden for at købe boligudstyr i de private organisationers genbrugsforretninger igen er værdsat.

Når man udsættes for vold

Over halvdelen af mødrene har været udsat for alvorlig vold, oftest med børnene som vidner til volden eller også som volds ofre. I alle tilfælde har voldsudøveren været ægtefælle/samlever eller en tidligere sådan. At

udsættes for vold er »den yderste ydmygelse og krænkning« for at citere en af mødrene. Og den endnu sparsomme nordiske forskning om de virkelig alvorlige konsekvenser for ofrene burde føre til en lang heftigere samfundsmæssig diskussion om emnet. For den voldsramte er den psykologiske smerte dyb, men det er vigtigt også at medtænke de mange praktisk materielle og økonomiske pres, der hyppigt følger en voldsituation. Voldssituationen fører som oftest til at kvinden og barnet/børnene må flygte fra lejligheden efterladende sig alle personlige ejendele.

I de 11 ud af de 20 enlige mødres tilværelse, hvor volden er eller har været aktuel, er krisecentrene stort set den eneste støttemulighed. Socialpolitisk er krisecentrene jo af nyere dato – og de er i vid udstrækning oprettet og drevne på frivillige initiativer og som frivillige organisationer. For de enlige mødre har støtten i krisecentrene oftest været selve redningen – og den har haft form af beskyttende husly, kost, omsorg, solidaritet, personligt støttende samtaler, opfordring og hjælp til at kontakte politi, læge og advokat.

De frivillige krisecentres relation til det offentlige kan følgelig betegnes som en kombination af avantgarde, komplement, alternativ og erstatter. Mødrene er yderst tilfredse med krisecentrenes helhedsorienterede støtte – men utilfredsheden og bitterheden mod socialforvaltningernes totale mangel på forståelse og hjælp i forhold til volden er til gengæld enorm. I artiklens afsluttende del vil jeg kort vende tilbage til denne problemstilling.

At føle sig forstået, lyttet til, ikke fordømt, set som et menneske – og ikke kontrolleret og stemplet

Det har været overvældende at høre mødrenes helt gennemgående taknemmelighed i deres beretninger om de private sociale organisationer – ikke blot over den konkrete hjælp – men over at føle sig forstået, lyttet til, ikke fordømt, set som et menneske, ikke føle sig stemplet, og ikke mindst at føle sig tryk til at turde fortælle om det, der er rigtig svært, f.eks. en kaotisk økonomi og personlige vanskeligheder med og bekymringer omkring børnene. Hyppigst berettet om som modsætning til erfaringerne fra det offentlige sociale system, hvor fortællingerne om nedværdigende, truende og distance-rende møder er utallige.

Her skal det medtænkes, at der altid i mødrenes tanker om og i mødet med socialforvaltningen indgår en stærk opmærksomhed på forvaltningens magt til at kontrollere deres forælderevne og mulighed for at fjerne deres børn, som påvirker og begrænser mødrenes egen lyst til at gå i for tæt dialog om deres forskelligartede problemer med dette systems repræsentanter. Især de voldsramte mødre føler sig svigtede i mødet med det offentlige system. Det er skræmmende og tankevækkende at høre om de reaktioner, som de voldsramte mødre og deres børn modtager fra professionelle i socialforvaltninger, daginstitutioner og skoler. »Jeg har ikke følt mig stemplet før som enlig mor, men efter volden og specielt efter at jeg og børnene måtte flytte på krisecenter har jeg følt mig kraftigt bebrejdet, stemplet og isoleret,« siger en mor bittert.

Om svenske frivillige organisationer og deres aktiviteter i forhold til enlige mødre

Efter de danske mødres erfaringer vendes blikket nu mod Sverige for at få et billede af indhold og mønstre i kontakten mellem frivillige organisationer og svenske enlige mødre i dag, hvor den økonomiske krise og medfølgende arbejdsløshed som nævnt indledningsvis også i særlig grad har ramt enlige forældre og placeret mange af dem blandt de grupper, der i mediesprog kaldes nyfattede.

Empirisk og metodisk er jeg i Sverige gået frem på en anden måde. Der har ikke været mulighed for at arbejde ud fra et rent brugerperspektiv som gennem de lange og gentagne interviews med de danske mødre. I stedet har jeg udvalgt en række frivillige sociale organisationer, ialt 13, og gennem interviews med brugere og nøglepersoner dér søgt viden om deres indtryk af enlige mødres sociale situation, om støttemuligheder og aktiviteter direkte for enlige mødre eller aktiviteter, som enlige mødre deltager i.

De omhandlede organisationer kan rubriceres i to hovedgrupper med hver deres funktion. Der er først de veletablerede og kendte organisationer, der arbejder på både nationalt og lokalt niveau, som f.eks. Röda Korset og Frälsningsarmén. Organisationerne i denne gruppe kan kendetegnes som »vi for dem« organisationer, altså organisationer, der retter deres aktiviteter mod andre end egne medlemmer. Ingen af disse organisationer har oprindeligt enlige mødre som særlig målgruppe, men har ud fra erfarede behov de seneste år startet særlige aktiviteter for

enlige forsørgere (Röda Korset i Lycksele: specielle praktisk orienterede studiegrupper i budgetlægning, Röda Korset i Västerås: langtids støttegrupper for enlige mødre i uddannelse, Frälsningsarmén i Norrlandet: bl.a. sommerophold for børn.) Til gruppen af »vi for dem« organisationer hører også krisecentrene, f.eks. Kvinnojouren i Umeå, med beskyttende husly, personlig og praktisk støtte, rådgivning og som frontkæmpe i voldsdebatten.

Den anden gruppe af organisationer er »vi for os« organisationer, altså interesseforeninger for enlige forsørgere. Her findes f.eks. Majornas enstående forældre i Göteborg, De enstående i Umeå og Riksorganisationen Sveriges makaløse forældre. Disse organisationer er alle oprettede indenfor det sidste årti.

Fra de store frivillige organisationer som Röda Korset's og Frälsningsarméns egne undersøgelser om sociale behov hos forskellige befolkningsgrupper har der tegnet sig et klart billede af, at enlige mødre mange steder de seneste år er kommet til som en særlig udsat og »nyfattig« gruppe, der i højere grad end tidligere søger støtte hos disse frivillige foreninger. For eksempel er enlige mødre almindelige blandt de mennesker, der i dag søger naturalhjælp i form af pakker med madvarer hos Frälsningsarmén. Ligesom genbrugsbutikkerne er til stor materiel støtte, selvom det også kan være svært at gå der, når man er tvungen til det, og måske særlig følsom for at ens barn skal gå i brugt tøj. Ensomhed og mangel på netværk er et andet problem for en del af mødrene, og derfor een af baggrundene for oprettelsen af støttegrupper, mødesteder og selvhjælpsgrupper i disse foreningers regi.

Fra de 2 lokale interesseforeninger specifikt for enlige forældre, De enstående i Umeå og Majornas enstående forældre i Göteborg, bekræftes billedet af en kraftig forværret økonomisk situation med længe-revarende eller periodevis arbejdsløshed som en realitet eller konstant trussel for mange af foreningernes medlemmer. Ligesom nogle medlemmers behov for et stærkere netværk også genkendes. Denne mere pressede situation er netop baggrunden for oprettelsen af interesseforeningerne for enlige forældre. Man vil både støtte hinanden i dagligdag og fritid – men også udvikle rollen som vagthund og modstander overfor yderligere forringelser af enlige forældres vilkår.

De interviewede mødre fra de to lokale interesseorganisationer understreger, at deres medlemmer er enlige mødre, som nok økonomisk lever på et lavt niveau, men som ellers har personlige ressourcer og godt hold på deres tilværelse som enlige forældre. Det er sandsynligvis ikke deres medlemmer, som søger materiel støtte hos de frivillige sociale hjælpeorganisationer (bortset fra gennem brugen af genbrugsforretningerne). Og i begge interesseorganisationer understreges det, at man ikke har hverken tid eller kræfter til at støtte enlige mødre med tungere sociale problemer, som f. eks. misbrug eller psykiske lidelser. Det magter man simpelthen ikke, og det har i den ene interesseorganisation været oplevet ubehageligt at være under pres fra socialkontoret om »at tage sig af« et par enlige mødre med sådanne problemer – under trussel om tab af kommunalt huslejetilskud, hvis de afviste opgaven.

Relationen mellem de ovenfornævnte organisationer og det offentlige sociale svens-

ke system er ligesom i Danmark karakteriseret ved at være en kombination af avantgarde (Kvinnajouren, Umeå, Röda Kors, Lycksele og Västerås), komplement (Frälsningsarmén), alternativ (Frälsningsarmén, De Enastående Umeå og Göteborg), men ingen kan vel egentlig betegnes som erstatte.

Sammenligning mellem mønstrene i Danmark og Sverige

Fra Röda Korsets landsdækkende undersøgelser og Frälsningsarméens oplysninger ved vi altså, at svenske enlige mødre i dag i langt større udstrækning end tidligere er blandt de mennesker, der søger materiel og anden form for støtte hos de etablerede svenske frivillige organisationer. De mest trængte svenske mødre er som de danske også på vej til de frivillige organisationer. For både danske og svenske enlige mødre ser jeg dette som en ret så klar konsekvens af de forringede økonomiske vilkår idag for enlige mødre i begge lande. Her synes der at være fællestræk i udviklingen i Danmark og Sverige.

Men de svenske mødre kan jo i sagens natur ikke søge til frivillige sociale organisationer af samme type som Mødrehjælpen, Boligfonden for enlige forældre, Støtteforeningen for enlige forældre – altså frivillige organisationer, der specifikt retter deres indsats til enlige forsørgere. Disse specifikke »vi for dem« organisationer har det ikke (indenfor projektets ramme) været muligt at finde i Sverige i dag, og ved litteraturstudier og interviews af frivillighedsspecialister er jeg blevet klar over, at tilsvarende specifikke »enlige mødre« organisationer er ophørt

med at eksistere for længe siden, i hvert fald i de første tiår af dette århundrede.

Forklaringen på deres forsvinden er først og fremmest velfærdssystemets stærke fremvækst – men også en klarere socialpolitisk stillingtagen i Sverige til ikke at ville stigmatisere enlige mødre i forhold til gifte mødre. Mjölkdropparna og andre lignende organisationer, blev gjort universelle, dvs. udvidede deres tilbud til at gælde alle mødre og blev senere integreret i det universelt opbyggede velfærdssystem som fri barn – og mödravård. Der da heller ikke skal herske tvivl om at dette universelle velfærdssystem i mange år har været et uomtvisteligt gode for ensamstående mødre. Som afspejling af universalismen kan det nævnes, at der i den svenske sociallovgivning (så til gengæld) ikke er specielle tiltag for enlige mødre, som f.eks. det særlige ekstra børnebidrag, danske enlige mødre får udover det generelle – eller f.eks. en mulighed for enlige mødre at få uddannelsesstøtte gennem socialtjänstlagen til en formel, kompetencegivende uddannelse.

De svenske mødre på laveste økonomiske niveau har altså ikke mulighed for støtte fra specielle organisationer – men søger i et eller andet udvidet omfang støtte hos de gamle etablerede organisationer. De svenske enlige mødre er derimod i stedet for gået i gang med at danne interesseforeninger, som de Enastående forældre. En organisations-type for enlige forældre, som jeg ikke er stødt på i Danmark. Måske er der en endnu stærkere tradition for at danne interesseforeninger i Sverige end i Danmark – måske skal disse foreningers opståen også ses i lyset af, at de svenske enlige mødre i dag føler sig overset og som tabere i et universelt of-

fentligt social system, hvorfor de så vælger at danne deres egne »specielle« foreninger – og dermed igen kaste lys på sig selv, som en særlig udsat gruppe.

Afsluttende diskussion

Enlige mødre med behov for social støtte er en gruppe borgere, som både i Danmark og Sverige næsten udelukkende sættes i relation til det offentlige sociale system. Det har derfor været overraskende igennem et dansk projekt at se hvor mange og betydningsfulde kontakter en gruppe på 20 danske enlige mødre har til de frivillige sociale hjælpeorganisationer ved siden af – og ofte adskilt fra deres langvarige kontakt til det offentlige sociale system.

Mødrenes kontakt gælder dels konkret materiel støtte som komplement til de reducerede offentlige sociale ydelser. Dette billede genkendes i svenske frivillige organisationer, hvor enlige mødre først de seneste år er dukket op som ansøgere til og aftagere af disse organisationers tilbud om støtte i form af naturalhjælp som f.eks. madvarer, tøj, sommerferieophold til børnene.

Derudover søger de danske mødre rådgivning og vejledning i de private organisationer omkring økonomi, uddannelse – og boligforhold, hvor organisationerne yder en yderst kvalificeret, kontinuert og langvarig indsats, ofte inkluderende advokat – og påtrykkerfunktion i forhold til det offentlige. Der er mestendels tale om organisationer, der specielt retter deres virksomhed mod enlige forældre. De rummer derfor stor erfaring i helhedstænkning omkring enlige mødres situation og dermed også om betydningen af tid, vedholdenhed, og tålmodig-

hed i arbejdet. Det sociale arbejde her opleves af mødrene som et centralt komplement og alternativ til mødet i den stressede, effektivitetsorienterede offentlige sociale forvaltning. I Sverige varetages en tilsvarende rådgiver-, vejleder-, advokat- og påtrykkerfunktion i enkelte frivillige organisationers spredte projekter for enlige mødre, samt i de nyligt oprettede interesseforeninger.

Fra de danske enlige mødre lyder derudover et gennemgående budskab om oplevelsen af de frivillige organisationer som et frirum, hvor de ikke føler sig kontrollerede og mistænkeliggjorte som omsorgsgivere for deres børn. Respekt, menneskelighed og lydhørhed er mødrenes beskrivende ord for atmosfæren i frirummet. Den stærke koncentration af støtte og kontrol i det offentlige sociale forvaltningssystem virker både forvirrende, truende og utryghedsskabende.

Et helt særligt frirum synes de private krisecentre at være. Som beskrevet er den helhedsorienterede hjælp fra krisecentrene afgørende for den enkelte voldsramte mor og hendes barn/børn. Men har frirummet også sin pris? Måske har opbygningen af krisecentrene i overvejende privat regi og med mange frivillige medarbejdere medvirket til, at de offentlige institutioner som socialforvaltninger, daginstitutioner og skoler mange steder distancerer sig fra disse svære problemer ved ikke at skaffe sig kundskaber og træning i at arbejde med dem, men blot lade egne private værdier og fordomme styre. Tanken rejser sig, om voldsramte kvinder og deres børn er ved at blive overladt til private organisationer – ligesom andre helt udstødte grupper nederst på den sociale rangstige?

Alle ovennævnte erfaringer giver bag-

rund for socialpolitiske diskussioner både om det offentlige systems mangel på ressourcer, fleksibilitet og konkret ekspertise, dets sammenblanding af støtte- og kontrolfunktioner og andre forhold, der spiller ind og medvirker til en for mødrene frustrerende og angstfyldt situation i mødet i socialforvaltningen. Men erfaringerne åbner også

for diskussioner om de private organisationers rolle, ikke bare som lappeskræddere og advokater med specialviden og energi, men som helt nødvendige trygge frirum og mulige rum for modmagt for mennesker, der er i perioder af deres liv er helt afhængige af det offentlige sociale system.

Summary

Lone mothers in the tension between the public social welfare system and voluntary social organizations. Danish and Swedish experiences

Lone mothers in Denmark and Sweden have experienced heavy deteriorations in their socio-economic living conditions over the last decade due to unemployment and cuts in social benefits. From a qualitative study of vulnerable lone mothers and their children in Denmark living on long-term social assistance it appeared that these mothers had many and for them very important contacts with the private social organizations, beside and mostly separated from their contact with the public social system. The content of the contacts was small economic supplements to the social assistance in special situations, personal counselling in a "free room" outside the social centre and advocacy, often towards the public social system. For women exposed to domestic violence the private crisis centres furthermore offered protection and housing. In Sweden a similar development seems to be taking place, with extended contact between lone mothers and the voluntary social organizations, and today some of the well established Swedish social organizations meet many

lone mothers as a part of the growing group of new poor.

To some degree the types of organizations supporting lone mothers differ in Denmark and Sweden. In both countries lone mothers turn to classic social organizations such as the Red Cross and the Salvation Army. But in Denmark lone mothers also have the possibility of going to some voluntary social organizations, where lone mothers are the most central target group, e.g. Mother's Help of 1983 and the Housing Foundation for Lone Parents. All the above-mentioned organizations can be named "we for them" organizations. Similar special social organizations supporting lone mothers are not to be found in Sweden today, probably due to the stronger universalistic welfare tradition in Sweden. However, in Sweden lone mothers have started organizing themselves in users' organizations at both local and central level. The Unique Parents in Umeå and Gothenburg and The National Association of Unique Parents. These "we for us" organizations for lone mothers have not yet been found in Denmark.

Litteratur

- Björnberg, Ulla (1997) Single Mothers in Sweden: Supported Mothers and Workers. In S. Duncan and R. Edwards (eds) *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London, University College Press.
- Blennerger, Erik (1993) Begrepp och modeller. I Socialtjänstkommittén *Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm, SOU 1993: 82
- EUROSTAT (1997) *Income Distribution*. Brussels, EU-Commission, Maj.
- Halskov, Therese. (1994) *Liden tue kan vælte stort læs: Om enlige mødre i EU. Tre eksempler: Tyskland, Italien, Danmark*. København, Socialpolitisk Forening og Forlag.
- Halskov, Therese (1999) Trængte eneforsørgerfamilier – ny underklasse, antifeministisk »backlash« eller restgruppe? I Per Schultz Jørgensen og Lars Dencik (red.) *Børn og familie i det post-moderne samfund*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Ingerslev O., N. Ploug og J. Reib (1992) *Forløbsanalyser af de 25-59 årige i 1980'erne*. København, Socialkommissionens sekretariat.
- Rubery, Jill m. fl. (1996) *Trends and Prospects for Women's Employment in the 1990's*. Working Paper, EU-network of Experts on the Situation of Women in the Labour Market, UMIST, Manchester.
- Skov Henriksen, Lars. (1995) *De frivillige; Hvad taler vi om og hvad forskes der i?*, Forskningsgruppen Arbejds- og levemiljøer, Aalborg Universitet.
- Sköndalsinstitutet (1997) *Forskning ved Sköndalsinstitutet*, Stockholm.
- Socialstyrelsen (1997) *Social Rapport No. 7*, Stockholm, Socialstyrelsen.
- Socialtjänstkommittén (1993) *Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm, SOU 1993: 82.
- Socialvetenskapligt Tidsskrift No 2–3, 1998
- SOU (1996) *Häftan vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad* SOU 1996:56. Stockholm, Fritzes.
- Svedberg, Lars (1996) Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet. I *Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället*. Stockholm, FKF Fakta.
- Välfärdsprojektet (1996) *Ensamföräldrarna – en utsatt grupp?* Stockholm, Välfärdsprojektet, Skriftserien Nr. 2.
- Åberg, Rune, Mattias Strand, Mikael Nordenmark & Margareta Bolinder (1997) *Arbetslöshet i Goda och Dåliga Tider*, Long-trem Unemployment Study, Working paper No. 7, Umeå Universitet.